

Katarzyna Makal–Żmuda

Nieznany twórca słynnej polskiej pieśni – rzecz o Antonim Wincentym Rutkowskim

DOI <https://doi.org/10.24195/artstudies.2024-1.12>

Katarzyna Makal–Żmuda
dr hab., prof. UMFC
Wydział Instrumentalno-Pedagogiczny
Edukacji Muzycznej i Wokalistyki
UMFC Filia w Białymstoku
ORCID: 0009-0008-8755-663X

Tematyka niniejszego artykułu ukazuje obecny stan badań Autorki nad spuścizną kompozytorską Antoniego Wincentego Rutkowskiego, wybitnego polskiego kompozytora, pianisty i pedagoga, profesora Warszawskiego Instytutu Muzycznego, żyjącego w drugiej połowie XIX wieku. Na ich podstawie Autorka dowodzi o odnalezieniu wydanej we Lwowie pieśni, zatytułowanej „Modlitwa uciemionych”, skomponowanej przez Rutkowskiego do słów Kornela Ujejskiego, jako utworu tożsamego ze słynną pieśnią, powszechnie znaną pod nazwą „Z dawna Polski Tyś Królową”. Niniejsze odkrycie obala istniejący współcześnie pogląd o anonimowym autorstwie tego utworu, uznanego za jedną z najważniejszych polskich pieśni maryjnych i patriotycznych. Nadzrędnym celem niniejszej pracy jest udokumentowanie powyższego odkrycia, a także przekazanie istotnej wiedzy, dotyczącej życia i twórczości, a także dostępności dzieł kompozytora, który pomimo niepospolitego talentu, jest jednym z mniej znanych polskich twórców drugiej połowy XIX wieku. Źródłem zachowanych najcenniejszych informacji o Rutkowskim, które stały się przyczyną zainteresowania Autorki niniejszym tematem, jest przekaz pozostawiony przez wybitnego polskiego pianistę i kompozytora, a zarazem polityka i męża stanu – Ignacego Jana Paderewskiego. Esej Jego autorstwa, pochodzący z 1886 roku, zatytułowany „Wspomnienie pośmiertne” rzuca jasne światło na osobowość i sylwetkę twórczą Rutkowskiego, a także stanowi podwalinę charakterystyki dzieł, których Paderewski był wielokrotnym wykonawcą i słuchaczem. Niestety w wyniku przedwczesnej śmierci Rutkowskiego, a także ówczesnej trudnej sytuacji politycznej Polski, będącej krajem pozbawionym suwerenności ze wszystkimi jej następstwami, dorobek twórczy artysty stopniowo ulegał zapomnieniu. Kompozycje, które szczęśliwie przetrwały kolejne zawieruchy wojenne, pozostawały w słabej jakości manuskryptach lub pierwszych, dziewiętnastowiecznych wydaniach i były rozproszone, w posiadaniu polskich i zagranicznych bibliotek. Z powodu utrudnionej dostępności, z czasem przestały być wykonywane. W wyniku prac badawczych podjętych przez Autorkę oraz współpracy redakcyjnej z wydawnictwem Eufonium, obecnie zostały wydane trzy publikacje, będące zbiorami utworów Rutkowskiego, zaś pozostałe są w przygotowaniu. Niebawem ukaże się także płyta zawierająca wszystkie dzieła fortepianowe i kameralne kompozytora, przygotowywana przez wydawnictwo Chopin University Press. Autorka żywi nadzieję, że przedstawione w niniejszym artykule efekty badań staną się asumptem popularyzacji i zainteresowania twórczością Antoniego Wincentego Rutkowskiego – spadkobiercy najwybitniejszych twórców polskiego romantyzmu.

Słowa kluczowe: Antoni Wincenty Rutkowski, kompozytor, pieśń, fortepian, muzyka kameralna, Ignacy Jan Paderewski, prace badawcze, spuścizna kompozytorska, wydawnictwo.

Wprowadzenie. W polskim repertuarze wokalnemu utworów, podejmujących wątki religijne i narodowe, znajduje się wzniosła maryjna pieśń pt. *Z dawna Polski Tyś Królową*. Powstanie utworu szacuje się na drugą połowę dziewiętnastego wieku, bowiem wówczas żył i tworzył Konrad Ujejski (1823–1897), twórca poezji, która stała się kanwą do powstania muzyki nieznanego autorstwa Panek (2020). Pieśń-modlitwa, zanoszona do Maryi, będąca błaganiem o opiekę nad udręczonym i zniewolonym polskim narodem, stała się czasie pierwszej wojny światowej nieformalnym hymnem żołnierzy walczących w Legionach Józefa Piłsudskiego. Do dziś utwór uświetnia w Polsce najważniejsze uroczystości religijne i państwowe. Przykładem może być słynny koncert zatytułowany *Z dawna Polski Tyś Królową*, zorganizowany w 2023 roku w Jeleniej Górze z okazji obchodów święta ustanowienia Konstytucji 3 Maja. Ponadto pieśń znalazła się w repertuarze znanych polskich artystów estradowych tj. Violetta Villas (1938–2011), Krzysztof Krawczyk (1946–2021), powstało szereg opracowań orkiestrowych i chóralnych utworu, zaś przed kilkoma laty skomponowano nawet wersję jazzową, autorstwa

Małgorzaty Hutek i Bogusława Kaczmaro, we wstępie której pobrzmiwają frazy *Shape of My Heart* Stinga. Od XIX wieku utwór ten zaśpiewały całe rzesze Polaków. Nieznacznej modyfikacji poddawano słowa pieśni, jednakże linia melodyczna pokonała próbę czasu i pozostała niezmienna, aby po 150 latach zostać rozpoznaną jako utwór Antoniego Wincentego Rutkowskiego.

Przegląd literatury. Jak dotąd nie powstała monografia poświęcona postaci Antoniego Wincentego Rutkowskiego. Istotne szczegóły na temat życia i twórczości kompozytora odnajdziemy w publikacjach autorów: B. Chmara-Żaczkiwicz (2017), T. Przybylski (1967), J. Kowalewska (1966). Najważniejsze informacje, z punktu widzenia znaczenia dla dorobku historycznego polskiej kultury muzycznej, dostarczył przekaz autorstwa I. J. Paderewskiego (1886). Nie bez znaczenia poznawczego sylwetki twórczej kompozytora okazały się recenzje jego utworów W. Górski (1883). Ponadto postać Rutkowskiego, określona jako wybitna, była tematem opisu nurtu kompozytorskiego w muzyce polskiej drugiej połowy XIX wieku autorstwa T. Strumiłło (1954) Działalność pedago-

giczną Rutkowskiego w Warszawskim Instytucie Muzycznym opisała A. Rutkowska (1967) zaś informacje dotyczące działalności artystycznej Rutkowskiego odnajdziemy w książce zbiorowej pod redakcją naukową A. Spóza (1980).

Cel artykułu. Nadrzędnym celem niniejszego artykułu jest udokumentowanie odkrycia autorstwa muzyki słynnej polskiej pieśni religijno – patriotycznej pt. „Z dawna Polski Tyś Królową”, której oryginalny tytuł brzmi „Modlitwa uciemiężonych”, napisanej do poezji Kornela Ujejskiego oraz przekazanie najistotniejszej wiedzy dotyczącej życia, twórczości i dostępności dzieł kompozytora, który jeszcze do niedawna, uchodził za jednego z mniej znanych, aczkolwiek niepospolicie utalentowanych polskich twórców drugiej połowy XIX wieku Kański (1985). Po przedwczesnej śmierci Rutkowskiego, jego dorobek twórczy stopniowo ulegał coraz większemu zapomnieniu Strumiłło (1954). Powodem tego faktu była znikoma dostępność pozostawionych dzieł. Ogromną większość kompozycji, które przetrwały zawieruchy wojenne, stanowiły słabej jakości manuskrypty lub dziewiętnastowieczne wydania, rozproszone w różnych bibliotekach w Polsce, a także za granicą. W wyniku prac badawczych Autorki oraz współpracy redakcyjnej z wydawnictwem Eufonium, obecnie zostały wydane trzy publikacje będące zbiorami utworów Rutkowskiego, zaś pozostałe dzieła są w przygotowaniu. Autorka żywi nadzieję, że przedstawione w niniejszym artykule wyniki badań przyczynią się do szerszego zainteresowania środowiska muzycznego twórczością Rutkowskiego i przyczynią się do jej popularyzacji w Polsce i na świecie.

Metody badawcze. Intencją Autorki było przede wszystkim pozyskanie partytur wszystkich dostępnych utworów Rutkowskiego tj. dzieł wydanych, kopii autografów. Na ich podstawie dokonała analizy wykazującej, że zdecydowaną większość kompozycji stanowią utwory fortepianowe i kameralne z fortepianem, co w następstwie było impulsem do wydania powyższych dzieł oraz nagrania przez Autorkę albumu płytowego, który ukaze się nakładem wydawnictwa Chopin University Press. Prace badawcze polegały przede wszystkim na ustaleniu następujących kwestii:

Jaką wiedzę na temat życia i twórczości Rutkowskiego dostarczają źródła biblioteczne i internetowe?

Jakie są źródła spuścizny kompozytorskiej Rutkowskiego?

1. Czy istnieje możliwość pozyskania mikrofilmów bądź kopii manuskryptów w celu ich odczytania, przeprowadzenia analizy materiału tekstowego, przepisania, wydania i nagrania dzieł?

2. Czy odczytanie manuskryptów przez kopistę zostało dokonane właściwie? – dogłębna analiza treści utworu, melodyki i harmonii oraz zawartych określeń wykonawczych i interpretacyjnych.

3. Czy niektóre z utworów niedokończonych można poddać analizie i analogii celem logicznego

uzupełnienia brakującego materiału, bądź jego skróceniu?

4. Czy wszystkie obecnie odnalezione utwory, a rozproszone w wielu ośrodkach bibliotecznych w Polsce oraz za granicą zostały uwzględnione w spisie utworów Rutkowskiego, dostępnych w cyfrowej Polskiej Bibliotece Muzycznej?

5. Czy pieśń nieznanego autora muzyki pt. „Z dawna Polski Tyś Królową” jest tożsamym utworem z odnanioną pieśnią Rutkowskiego pt. „Modlitwa uciemiężonych”? – dokonanie analizy porównawczej.

Zarys życia i twórczości Antoniego Wincentego Rutkowskiego. Antoni Wincenty Rutkowski urodził się 21 stycznia 1859 roku w Warszawie, jako najstarsze z sześciorga dzieci Jana Rutkowskiego i Julii z Krygierów. Ojciec piastował posadę urzędnika pocztowego, zaś matka zajmowała się domem. Rodzina Rutkowskich była uboga, jednakże nie przeszkodziło to w bardzo starannym wychowaniu dzieci, dbałości o ich edukację, a także rozbudzenia zamiłowania do muzyki. W efekcie, zaledwie dziesięcioletni Antoni, obdarzony dużym talentem pianistycznym, z powodzeniem wykonywał utwory Fryderyka Chopina. Nie wiemy dokładnie, czy ową umiejętność przyszły kompozytor wyniósł z domu rodzinnego, czy może uczył się gry na fortepianie w elementarnej szkole niemiecko – katolickiej przy kościele św. Ducha w Warszawie, do której uczęszczał. Jednakże pewnym jest, że środowisko, w którym wzrastał dostrzegło wyjątkowe muzyczne predyspozycje chłopca, gdyż dzięki społecznym składkom w 1869 roku ufundowano mu roczne stypendium naukowe. Była to znacząca pomoc, gdyż umożliwiła Rutkowskiemu podjęcie nauki w Warszawskim Instytucie Muzycznym, zarządzanym przez Apolinarego Kańskiego B. Chmara-Żaczkiewicz (2017). Tu rozpoczął naukę gry na fortepianie pod kierunkiem znakomitego pedagoga i chopinisty – Juliusza Janothy – ojca Natalii Janothy, wybitnej pianistki i popularyzatorki chopinowskich szkiców „Metody gry fortepianowej”. Do grona jego uczniów należał także Ignacy Jan Paderewski, będący oddanym przyjacielem Rutkowskiego, który w 1886 roku pozostawi następujące wspomnienie:

„Dawno już, bo przed kilkunastu laty, przybywszy do Warszawy, poznałem w tutejszym Instytucie Muzycznym nieco starszego od siebie chłopczykę. Wątpliwy był, chorowity, lecz zdolny niezwykle, pilny nad siły, a dojrzałością umysłu i czystością serca wyróżniał się bardzo od swych rówieśników. Przyłgnąłem do niego od razu i zaprzyjaźniliśmy się. Patrzałem na te biedne życie z bliska, bywałem, że się tak wyśłowię, świadkiem chłopięcych marzeń i zawodów, i nieraz ze zdumieniem zadawałem sobie pytanie: skąd się bierze tyle zapału, tyle pragnień wyższych, tyle artystycznych porywów w zbiedzonym, czternastoletnim chłopaku, który często po całych nocach kopiował nuty, by ubogiej i licznej rodzinie przyjść z pomocą...? W miarę, jakeśmy rośli i dojrzewali, coraz

bardziej uczyłem się cenić talent artysty i serce człowieka, coraz bardziej zacieśniał się węzeł serdecznej przyjaźni naszej, która, jak większość pięknych rzeczy na świecie, powstała szybko, by przetrwać długo. Chłopczyzną tym był świętej pamięci Antoni Rutkowski” Paderewski (1886):

Fot. Antoni Wincenty Rutkowski

Fot. Ignacy Jan Paderewski

W Instytucie Muzycznym Rutkowski studiował równocześnie teorię i kompozycję pod kierunkiem najznakomitszych przedstawicieli polskiej kultury muzycznej ówczesnych czasów tj. Stanisława Moniuszki i Władysława Żeleńskiego, który w księdze egzaminacyjnej pod jego nazwiskiem odnotował „zdolny i bardzo pilny”, zaś wyniki z kontrapunktu ocenił jako celujące. Dodatkowo, wiedzę z zakresu form polifonicznych, sonaty oraz wariacji zgłębiał na prywatnych lekcjach u Zygmunta Noskowskiego. Cały kurs nauk w Instytucie Muzycznym ukończył w czerwcu 1876 roku, uzyskując dyplom i jednocześnie przyjmując propozycję stanowiska nauczyciela fortepianu A. Rutkowska (1967). Owocem pracy pedagogicznej Rutkowskiego jest redakcja naukowa wydanych kompozycji fortepianowych, opracowanych wspólnie z G. Roguskim, A. Różyckim, A. Sygietyńskim, A. Michałowskim i I. J. Paderewskim, a także dwuczęściowa Szkoła techniki fortepianowej, opracowana z Aleksandrem Różyckim. Publikacja ta doczekała się aż ośmiu wydań i pozostawiła niewątpliwy ślad w polskiej pedagogice fortepianowej.

Jako pianista i kameralista Rutkowski bardzo aktywnie udzielał się w ówczesnym życiu muzycznym, przede wszystkim biorąc udział w koncertach organizowanych przez Warszawskie Towarzystwo Muzyczne. Jego występy zyskiwały bardzo pochlebne recenzje i szacunek środowiska muzycznego. Obok licznych własnych kompozycji często wykonywał utwory Chopina, a także Paderewskiego, z którym nie rzadko wyjeżdżał na wspólne trasy koncertowe, w czasie których artyści często razem wykonywali Album Tatrzańskie op.12 na 4 ręce Paderewskiego. Zapewne myśl o dalszym wspólnym koncertowaniu zainspirowała Rutkowskiego do napisania utworów na 4 ręce: Suite des differentes pieces, Rondo – Fantazja, Suita: Krakowiak, 2. Barcarolla, 3. Menuetto.

Kompozytor ponadto występował w duecie z Zygmuntem Noskowskim, z którym grywał swoją Sonatę op.5 na fortepian i skrzypce. Źródła podają, że uczestniczył także w konkursach kompozytorskich, organizowanych przez Warszawskie Towarzystwo Muzyczne i został laureatem III nagrody za Pieśń chóralną „Letni wieczór” w 1885 roku, a rok później otrzymał wyróżnienie za Wariacje na temat własny Cis-moll. Niniejsza kompozycja była ostatnim utworem Rutkowskiego, jaki zdążył napisać przed śmiercią B. Chmara-Żaczekiewicz (2017). Tak oto zapamiętał to dzieło I. J. Paderewski (1886):

“Utwory te posiadają już widoczną cechę dojrzałości (dot. utworów skomponowanych po nauce u Z.Noskowskiego), mają jasną, przejrzystą formę, wyraziste tematy, a jednak błędną bardzo wobec ostatniego prawdziwie natchnionego dzieła: konkursowych Wariacji Cis-moll na fortepian. Słyszałem je kilkakrotnie, niedługo nawet przed zgonem grał mi je autor i nie zapomnę nigdy wrażenia, jakie one na mnie sprawiły. Temat prosty, śliczny, opracowanie głębokie, barwne, bogate, układ fortepianowy wygodny, całość owiana natchnieniem jakiejś smętnej poezji... Małe to arcydziełko!

Rutkowski zmarł 14 grudnia 1886 roku i został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie. Pozostawił żonę – Zofię, z domu Hlebowicz i osierocił roczną córkę, przyszłą aktorkę. Śmierć Rutkowskiego była oczywistym ciosem dla jego rodziny i przyjaciół, stała się dostrzegalną stratą dla muzyki polskiej II połowy XIX wieku. Świadczą o tym słowa Paderewskiego, jakimi wyraził się we wspomnieniu pośmiertnym kompozytora:

„Zamilkł ten kwiat z ogrodu sztuki w chwili najpiękniejszej swego rozkwitu, zanikł, uwiadł, jak wiele kwiecica pod tym smutnym niebem. Towarzyszowi lat dziecinnych, przyjacielowi serca przypada w udziale, wobec rozwartej jeszcze mogiły, uczcić żalu wspomnieniem to młodzieńcze życie, życie, które dogodziło tak rychło dla wszystkich, co z nim byli zespoleni, a uszczerbkiem dla naszej sztuki. Sztuka, a raczej jej historia, jest jako płaczka, która po tym najgorętsze łzy leje, kto jej dał najwięcej. O tych, co jej coś obiecywali, zapomina prędko. Lecz ja tu historii nie piszę, chcę tylko z przekonaniem i słusznością powiedzieć, że Rutkowski dał już nie mało, obiecywał wiele i byłby dotrzymał, gdyby mu Bóg dał więcej czasu, przedłużył życia. Kształcił się on w specjalnych klasach fortepianu i kompozycji, którą to klasę za naszych uczniowskich czasów po Moniuszce prowadził Władysław Żeleński. Jeden i drugi rokowali mu świetną przyszłość z tą różnicą, że pierwszy nazywał go najlepszym swym „harmonistą”, zaś Żeleński mawiał o nim „to mój najlepszy kontrapunkcista”. Obydwaj mieli zapewne słuszność, dla mnie on jednak był kompozytorem, to jest człowiekiem, który w danej szczęśliwszej chwili potrafił jakiś fragment, odłam dodatniego uczucia ująć w formę muzyczną, który czerpał swe proste, szla-

chetne tematy z tego źródła, co je prostacy nazywają sercem, a które bodaj że po wszystkie czasy zostanie zasadniczym pierwiastkiem w muzycznej sztuce. Dziś cię żegnamy zacny przyjacielu, żegnamy słowem gorącego żalu, łzą smutku, wdzięcznym a serdecznym wspomnieniem! Umarłeś, lecz żyć będziesz długo w naszych sercach, w pamięci tych, którzy znali Twój szlachetny charakter, cenili niepospolity talent, widzieli Twoją zasną a skromną pracę. Cześć Ci i pokój!” (I. J. Paderewski, 1886).

Odnalezienie pieśni Antoniego Wincentego Rutkowskiego napisanej do słów Kornela Ujejskiego pt. *Modlitwa uciemżonych*, wydanej we Lwowie w drugiej połowie XIX wieku, stanowiącej prototyp współczesnej pieśni pt. *Z dawna Polski Tyś Królową*.

Przytaczane w literaturze recenzje i wspomnienia świadków ówczesnego życia muzycznego jednoznacznie określają postać Rutkowskiego jako wybitną. Skłoniło to Autorkę artykułu do poznania Jego twórczości, która prócz utworów wydanych do 2021 roku tj. Sonaty op. 5 na skrzypce i fortepian, Tria fortepianowego i Wariacji na kwartet smyczkowy, pozostawała rozproszona w bibliotekach w Polsce i za granicą. W efekcie prowadzonych prac badawczych zostały pozyskane kopie bardzo wielu autografów utworów fortepianowych i kameralnych tj. kwartetu fortepianowego, tria fortepianowego, nokturnu na skrzypce i fortepian, nokturnu na wiolonczelę i fortepian oraz kilku świeckich i religijnych pieśni m.in. Mój kwiatek, Modlitwa, Mazurek, Drapieżne ptaszę, Kloe oraz utworów na kwartet smyczkowy. Największym zaś odkry-

ciem okazała się pieśń, zatytułowana „*Modlitwa uciemżonych*” na głos z towarzyszeniem fortepianu. Muzyka tego przejmującego utworu jest tożsamą z tą, która rozbrzmiewa w znanej współcześnie polskiej pieśni zatytułowanej „*Z dawna Polski Tyś Królową*”. Ponadto informacja umieszczona na stronie tytułowej wskazuje, że utwór powstał do słów Kornela Ujejskiego – określanego często mianem „ostatniego wielkiego poety romantyzmu”, zadedykowany został artyście opery lwowskiej Władysławowi Floriańskiemu, zaś wydany w oficynie wydawniczej G. Seyfartha we Lwowie i w Warszawie u Gebethnera i Wolffa. Owa pieśń – modlitwa przetrwała, przekazywana z pokolenia na pokolenie, towarzysząc przez 150 lat narodowi polskiemu. Z biegiem czasu zapomniano jednak kto napisał do niej muzykę. Odnaleziona i rozpoznana przez Autorkę partytura wydanego utworu, dziś nie pozostawia żadnych wątpliwości.

Fot. A. W. Rutkowski – Pieśń *Modlitwa uciemżonych* do słów Kornela Ujejskiego

Wykaz kompozycji Antoniego Wincentego Rutkowskiego usystematyzowany na podstawie przeprowadzonych badań

UTWORY FORTEPIANOWE

UTWORY FORTEPIANOWE	ŹRÓDŁO	WYDANIE
Dwie pieśni op. 3 – Pieśń nr 1 <i>Dedykacja: Julii Rudowskiej</i>	Skład Nut Muzycznych Kruzińskiego & Lewi, Warszawa, 1881 – Biblioteka Narodowa, Warszawa Domena publiczna – Biblioteka Pedagogiczna w Radomiu, CBN Polona	Eufonium, Gdynia 2022 Utwory zebrane vol. I Redakcja Katarzyna Makal-Żmuda
Dwie pieśni op. 3 – Pieśń nr 2 <i>Dedykacja: Julii Rudowskiej</i>	Skład Nut Muzycznych Kruzińskiego & Lewi, Warszawa, 1881 – Biblioteka Narodowa, Warszawa Domena publiczna – Biblioteka Pedagogiczna w Radomiu, CBN Polona	Eufonium, Gdynia 2022 Utwory zebrane vol. I Redakcja Katarzyna Makal-Żmuda
Trois Morceaux op. 6 – Gondoliera nr 1 <i>a Madame Marie Zawadzka nee Hlebowicz</i>	Ries & Erler, Berlin, 1883 – Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego Domena publiczna – Biblioteka Pedagogiczna w Radomiu, ScorSer, Petrucci Music Library – IMSLP, CBN Polona	Eufonium, Gdynia 2022 Utwory zebrane vol. I Redakcja Katarzyna Makal-Żmuda
Trois Morceaux op. 6 – Menuet nr 2 <i>a Madame Marie Zawadzka nee Hlebowicz</i>	Ries & Erler, Berlin, 1883 – Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego Domena publiczna – Biblioteka Pedagogiczna w Radomiu, ScorSer, Petrucci Music Library – IMSLP, CBN Polona	Eufonium, Gdynia 2022 Utwory zebrane vol. I Redakcja Katarzyna Makal-Żmuda
Trois Morceaux op. 6 – Danse allemande nr 3 <i>a Madame Marie Zawadzka nee Hlebowicz</i>	Ries & Erler, Berlin, 1883 – Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego Domena publiczna – Biblioteka Pedagogiczna w Radomiu, ScorSer, Petrucci Music Library – IMSLP, CBN Polona	Eufonium, Gdynia 2022 Utwory zebrane vol. I Redakcja Katarzyna Makal-Żmuda
Duex Morceaux op. 8 – Barcarolle nr 1 <i>a son ami Ignace Paderewski</i>	Ries & Erler, Berlin, 1884 – Biblioteka Jagiellońska, Kraków	Eufonium, Gdynia 2022 Utwory zebrane vol. I Redakcja Katarzyna Makal-Żmuda
Duex Morceaux op. 8 – Cracovienne nr 2 <i>a son ami Ignace Paderewski</i>	Ries & Erler, Berlin, 1884 – Biblioteka Jagiellońska, Kraków	Eufonium, Gdynia 2022 Utwory zebrane vol. I Redakcja Katarzyna Makal-Żmuda

Valse – Scherzando op. 13 <i>Wielmożnej anieli z Koreckich Adamowskiej</i>	Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne, dodatek nutowy do nr 7, 1879 oraz w Kompozycje klasyczne i salonowe na fortepian, wyd. Warszawa, ok.1890 – Biblioteka Narodowa, Warszawa Domena publiczna – Petrucci Music Library – IMSLP, CBN Polona	Eufonium, Gdynia 2022 Utwory zebrane vol. I Redakcja Katarzyna Makal-Żmuda
Kanon w tempie Walca	Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne, dodatek nutowy do nr 10, 1882 – Biblioteka Narodowa, Warszawa	Eufonium, Gdynia 2022 Utwory zebrane vol. I Redakcja Katarzyna Makal – Żmuda
Kanon w tempie Mazurka	Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne, dodatek nutowy do nr 10, 1882 – Biblioteka Narodowa, Warszawa Domena publiczna: ScorSer, CBN Polona	Eufonium, Gdynia 2022 Utwory zebrane vol. I Redakcja Katarzyna Makal-Żmuda
Sonata B-dur	Autograf, 1879 – Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego	Eufonium, Gdynia 2022 Utwory zebrane vol. II Redakcja Katarzyna Makal-Żmuda
Wariacje na temat własny C-dur	Autograf, 1881 – Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego	Eufonium, Gdynia 2022 Utwory zebrane vol. II Redakcja Katarzyna Makal-Żmuda
Deux Morceaux op. 9 – Chant du soir nr 1 <i>Pour ma femme Sophie</i>	Autograf, 1881 – Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego	Eufonium, Gdynia 2022 Utwory zebrane vol. II Redakcja Katarzyna Makal-Żmuda
Deux Morceaux op. 9 – Murmure du ruisseau nr 2 <i>Pour ma femme Sophie</i>	Autograf, 1881 – Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa muzycznego	Eufonium, Gdynia 2022 Utwory zebrane vol. II Redakcja Katarzyna Makal-Żmuda
Deux Morceaux op. 4 – Nocturne nr 1 (tylko nr!) <i>a Madame A. Kotkowska</i>	Autograf, ok. 1886 – Biblioteka Jagiellońska, Kraków	Eufonium, Gdynia 2022 Utwory zebrane vol. II Redakcja Katarzyna Makal-Żmuda
Allegretto Fis-moll (przypuszczalnie może stanowić op. 4 nr 2)	Autograf, ok. 1886 – Biblioteka Jagiellońska, Kraków	Eufonium, Gdynia 2022 Utwory zebrane vol. II Redakcja Katarzyna Makal-Żmuda
Pieśń nr 1 Ges-dur	Redakcja Wincentego Kruzińskiego – Echo Muzyczne, 1877, nr 8 – dodatek nutowy – Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego	Eufonium – w przygotowaniu Redakcja Katarzyna Makal-Żmuda
Legerete op. 8 nr 2 – Petit morceau en forme d'une Etude F-dur	Redakcja Wincentego Kruzińskiego – Echo Muzyczne, 1878 Zeszyt 14, Rok 2 – dodatek nutowy – Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego	Eufonium – w przygotowaniu Redakcja Katarzyna Makal-Żmuda

UTWORY KAMERALNE Z FORTEPIANEM

UTWORY KAMERALNE Z FORTEPIANEM	ŹRÓDŁO	WYDANIE
Sonata op. 5 na skrzypce i fortepian	Autograf, 1879 – Biblioteka Jagiellońska, Kraków	Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1975 Autorzy opracowania: Tadeusz Przybylski, Eugenia Umińska, Janusz Zathay Eufonium, Gdynia 2023, Redakcja Włodzimierz Promiński, Katarzyna Makal-Żmuda
I Trio op. 13 G-moll na skrzypce, wiolonczelę i fortepian	Autograf, 1878 – Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego Domena publiczna – Biblioteka Pedagogiczna w Radomiu, CBN Polona	Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 2008, Redakcja Anna Prabucka – Firlej, Krzysztof Sperski
Kwartet na skrzypce, altówkę, wiolonczelę i fortepian (jedna część)	Autograf, ok. 1883 – Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego Domena publiczna – Petrucci Music Library – IMSLP	Wydawnictwo Chopin University Press, Warszawa, Opracowanie merytoryczne Katarzyna Makal-Żmuda – w przygotowaniu
Nokturn op. 4 na skrzypce i fortepian (odnaleziony w 2017 r. przez Jarosława Pabisiaka)	P. Jurgenson, Moscou, 1885 – Staatsbibliothek zu Berlin	Eufonium, Gdynia 2023, Redakcja Włodzimierz Promiński, Katarzyna Makal-Żmuda

PIEŠNI

PIEŠNI	ŹRÓDŁO	WYDANIE
Modlitwa uciemionych, do słów Kornela Ujejskiego, dedykacja Artyście Opery Władysławowi Floriańskiemu (znana pod nazwą „Z dawna Polski Tyś Królową) – na głos (baryton) i fortepian	G. Seyfarth we Lwowie oraz Gebethner i Wolff w Warszawie, niedatowany – Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków Domena publiczna – Petrucci Music Library – IMSLP	Wydawnictwo Chopin University Press, Warszawa, Opracowanie merytoryczne Katarzyna Makal-Żmuda – w przygotowaniu
Pieśni – Modlitwa (Narodziny z córy ziemi) do słów Klemensa Podwysockiego – na głos (bas, baryton) i organy	Półautograf, 1882, Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego	Wydawnictwo Chopin University Press, Warszawa, Opracowanie merytoryczne Katarzyna Makal-Żmuda – w przygotowaniu
Mazurek, do słów Kazimierza Brodzińskiego, dedykacja Wielmożnej Antoninie Korsak – na głos (tenor) i fortepian	Wydawnictwo „Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne”, 1877, nr 12 – dodatek nutowy oraz Warszawa, po 1905 W. Kruziński & A. Lewi, Domena publiczna – CBN Polona	Wydawnictwo Chopin University Press, Warszawa, Opracowanie merytoryczne Katarzyna Makal-Żmuda – w przygotowaniu
Mój kwiatek op. 2, do słów Józefa Grajnera – na głos (tenor) i fortepian	Wydawnictwo „Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne”, 1881, nr 8 – dodatek nutowy Domena publiczna – CBN Polona	Wydawnictwo Chopin University Press, Warszawa, Opracowanie merytoryczne Katarzyna Makal-Żmuda – w przygotowaniu
Drapieżne ptaszę, do słów Władysława Ludwika Anczyca – na głos (tenor) i fortepian	Wydawnictwo „Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne”, 1897, nr 726 – dodatek nutowy Domena publiczna – Petrucci Music Library – IMSLP, CBN Polona	Wydawnictwo Chopin University Press, Warszawa, Opracowanie merytoryczne Katarzyna Makal-Żmuda – w przygotowaniu
Kloe, do słów Kazimierza Brodzińskiego – na głos (mezzosopran) i organy	Autograf, ok. 1880, Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego	Wydawnictwo Chopin University Press, Warszawa, Opracowanie merytoryczne Katarzyna Makal-Żmuda – w przygotowaniu

PIEŠNI CHÓRLANE

PIEŠNI CHÓRLANE	ŹRÓDŁO	WYDANIE
Mój kwiatek op. 2, do słów Józefa Grajnera – opracowanie na chór mieszany P.Maszyński	Wydawnictwo Warszawa 1901 Gebethner i Wolff – Lirnik, vol. 2 Domena publiczna – Petrucci Music Library – IMSLP	Niewydany
Dalej żwawo na 3-głosowy chór i fortepian, bez autora słów	Półautograf, 1882 – Biblioteka Narodowa w Warszawie Domena publiczna – Biblioteka Pedagogiczna w Radomiu, CBN Polona	Niewydany
Letni wieczór na chór mieszany a capella, słowa [A. Asnyk]	Autograf, Biblioteka Jagiellońska, Kraków; Półautograf, Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego; Wydawnictwo P.Maszyński w Lirnik, vol. 1, Warszawa 1897 Gebethner i Wolff oraz 2. Wyd. 1906, 3. wyd. 1913	Niewydany
Pieśń zimowa na kwartet męski a capella, bez autora słów	Wydawnictwo Piotr Maszyński w Lutnia. Pierwszy zbiór kwartetów męskich polskich i obcych kompozytorów, vol. 1; Warszawa 1888 Gebethner i Wolff, 2. Wyd. przed 1895, 3. Wyd. ok. 1916, wyd. nowe 1922	Niewydany

UTWORY NIEDOKOŃCZONE, SKRÓCONE BĄDŹ UZUPEŁNIONE PRZEZ WYDAWCĘ

UTWORY NIEDOKOŃCZONE, SKRÓCONE BĄDŹ UZUPEŁNIONE PRZEZ WYDAWCĘ	ŹRÓDŁO	WYDAWNICTWO
Nokturn op. 14 C-dur na wiolonczelę i fortepian	Autograf, 1883 – Biblioteka Jagiellońska, Kraków Domena publiczna – Petrucci Music Library – IMSLP	Eufonium, Gdynia 2021, Redakcja Krzysztof Sperski, Anna Prabucka – Firlej Wydawnictwo Chopin University Press, Warszawa, Opracowanie merytoryczne Katarzyna Makal-Żmuda – w przygotowaniu
Suite des differentes pieces – na 4 ręce (niedokonczone)	Autograf – Biblioteka Jagiellońska, Kraków, Mikrofilm – Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego	Eufonium, Gdynia 2022 Utwory zebrane vol. I Redakcja Katarzyna Makal-Żmuda

UTWORY NA KWARTET SMYCZKOWY

UTWORY NA KWARTET SMYCZKOWY	ŹRÓDŁO	WYDANIE
Wariacje na temat własny C-moll	Autograf, 1882, partytura i 4 głosy – Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego	Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 2003 Opracowanie Tadeusz Przybylski
Pastorale A-moll	Autograf, ok. 1880, Biblioteka Jagiellońska, Kraków	Niewydany

UTWÓR NA ORKIESTRĘ

UTWÓR NA ORKIESTRĘ	ŹRÓDŁO	WYDANIE
Wariacje na temat własny na orkiestrę (wyciąg fortepianowy w G-moll)	Autograf, niedatowany, Biblioteka Jagiellońska, Kraków	Niewydany

UTWORY NIEDOKOŃCZONE

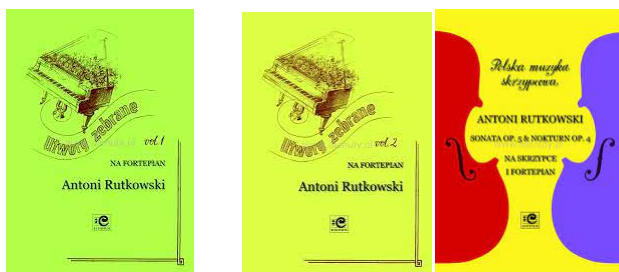
UTWORY NIEDOKOŃCZONE	
Krakowiak – Fuga A-dur	Autograf, ok. 1880, Biblioteka Jagiellońska, Kraków
Tema con variazioni C-moll na kwartet smyczkowy	Autograf, ok. 1880, Biblioteka Jagiellońska, Kraków
Quartetto pour piano, violon, [alto] et violoncelle Es-dur, jedna część.	Autograf, ok. 1883, Biblioteka Jagiellońska, Kraków
Wariacje na temat własny Cis-moll na fortepian	Autograf, 1886, Biblioteka Jagiellońska, Kraków

UTWORY ZAGINIONE

UTWORY ZAGINIONE
Andante i Rondo na skrzypce i fortepian
Deux Morceaux op. 8 nr 1 na fortepian
Polonez D-dur na fortepian, 1880
Rondo – Fantazja na fortepian na 4 ręce., 1882
Suita na fortepian na 4 ręce: 1. Krakowiak, 2. Barcarolla, 3. Menuetto. 1883
Wariacje na temat własny Cis-moll na fortepian, 1886
Kartka z albumu na fortepian, wydana w „Echu Muzycznym”
Dumka, 1886

Najnowsze publikacje nutowe utworów Antoniego Wincentego Rutkowskiego

Rezultatem prac badawczych nad spuścizną kompozytorską Rutkowskiego Autorki ukazały dwa zbiory utworów fortepianowych (2022), a także zbiór zawierający Sonatę op. 5 i Nokturn op. 4 (2023) na skrzypce i fortepian, pod redakcją naukową Autorki.

Niniejsze publikacje wydane zostały nakładem wydawnictwa Eufonium

Wnioski. Prace badawcze Autorki wymagały przeglądu bazy nutowej kilku ośrodków bibliotecznych tj. Biblioteka Narodowa w Warszawie, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego, Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Staatsbibliothek zu Berlin oraz domeny publicznej Biblioteki Pedagogicznej w Radomiu, Biblioteki Narodowej Polona oraz Petrucci Music Library IMSLP. Na ich podstawie możemy określić, że w ciągu zaledwie 10 lat pracy twórczej skomponował około 50 dzieł, nie ok. 30, jak podawały dotychczasowe źródła B. Chmara-Żaczekiewicz (2017). Pisał przede wszystkim utwory fortepianowe oraz utwory kameralne z fortepianem, pieśni chóralskie i na głos z fortepianem oraz kompozycje na kwartet smyczkowy i orkiestrę. Losy wielu dzieł do dziś nie są nam znane, m.in. *Andante i rondo na skrzypce i fortepian*, *Kartka z albumu*, *Polonez D-dur*, *Deux Morceaux op. 8*. Niektóre utwory zostały uzupełnione na potrzeby wydania, na pod-

stawie występującej strukturalnej i harmonicznej analogii – dot. *Nokturnu op. 14 na wiolonczelę i fortepian*, bądź skrócone do fragmentu stanowiącego pewną zamkniętą całość – dot. *Suite des differentes pieces na 4 ręce*.

W efekcie przeprowadzonych badań i prac redaktorskich, wiedza o spuściznie kompozytorskiej Rutkowskiego została uaktualniona i usystematyzowana, a znaczna część dzieł upowszechniona w postaci wydanych publikacji nutowych. W przygotowaniu wydawnictwa Chopin University Press pozostaje, nagrany przez Autorkę, album płytowy zawierający wszystkie dzieła fortepianowe i kameralne oraz publikacje *Kwartetu fortepianowego* i *Pieśni na głos z fortepianem*, których zbiór otworzy jedna z najbardziej znanych w polskiej kulturze muzycznej pieśń maryjna *Z Dawna Polski Tyś Królową*, odkryta na nowo i zapisana w swym oryginalnym tytule, jako *Modlitwa uciemionych*.

Prócz bezspornej wartości artystycznej i historycznej utworów Rutkowskiego, należy podkreślić, że mogą one stanowić znakomity materiał pedagogiczny w kształceniu pianistów, jako repertuar pomostowy pomiędzy stylistyką Chopina a Szymanowskiego. Wśród zebranych dzieł fortepianowych i kameralnych odnajdujemy formy muzyczne tj. sonata, wariacje, suita, wiele miniatur opartych na motywach tanecznych krakowiaka, mazurka, walca, menueta, a także kompozycje o charakterze programowym. Na podstawie brzmienia tych utworów rozpoznajemy kompozytora bardzo dobrze znającego europejską literaturę muzyczną, dzieła Schumann'a, Weber'a, Beethoven'a, Debussy'ego, a także Albeniz'a. Jednocześnie dostrzegamy indywidualizm twórczy Rutkowskiego oparty na charakterystycznej harmonice i melodyce, stopniowo wprowadzający nowatorskie środki wyrazowe o kolorystyce zwiastującej nadchodzący impresjonizm. Ponadto w wielu utworach przebijają swoista nuta polskości i liryka romantyzmu, przywołująca odniesienie do twórczości Szymanowskiej, Chopina, Noskowskiego, Moniuszki, Zeleńskiego i Paderewskiego.

Historia muzyki polskiej XIX wieku jest nie tylko skarbnicą wielu znanych nam współcześnie dzieł, ale tworzą ją również zapomniane karty. Wiele cennych utworów z tamtych lat nadal skrywa się w tajemniczych korytarzach polskich i europejskich bibliotek i oczekuje na swego odkrywcę. Przedstawiona twórczość Antoniego Wincentego Rutkowskiego może być tego najlepszym przykładem.

BIBLIOGRAFIA

Chmara-Żaczekiewicz, B. (2017). *Muzyka polska. Teksty opublikowane w programach festiwalowych (2003–2013)*, Fundacja Camerata Vistula.

Chmara-Żaczekiewicz, J. [dostęp 17.02.2024].
Rutkowski, Antoni Wincenty, Polska Biblioteka Muzyczna <https://polskabibliotekamuzyczna.pl/encyklopedia/rutkowski-antoni-wincenty/>.

Górski, W. (1883). *Tygodnik Ilustrowany*, nr 6, s. 95–96.
Kański, J. (1985). *Różycy*, PWM Kraków.

Kowalewska, J. (1966). *Antoni Rutkowski. Życie i twórczość – praca magisterska*, maszynopis, Biblioteka Instytutu Muzykologii UW.

Paderewski, I.J. (1886). Wspomnienie pośmiertne, *Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne 18 XII 1886 nr 168* <https://www.radiomaryja.pl/bez-kategorii/antoni-wincenty-rutkowski-kompozytor-i-pedagog>.

Panek, W. (1996). *Polski śpiewnik narodowy*, w: *Magazyn Słowo Dziennik Katolicki*, nr 12(76)/1995.

Rutkowska, A. (1967). Działalność Pedagogiczna Instytutu Muzycznego Warszawskiego (1860–1918), *Materiały z historii Uczelni*, tom 1, s. 49. PWSM Warszawa.

Spóz, A. (1980). *Kultura Muzyczna Warszawy drugiej połowy XIX wieku*, PWN.

Strumiłło, T. (1954). *Szkice z polskiego życia muzycznego XIX wieku*, PWM Kraków.

Sykulski, J. (2020). *Śpiewajmy Polskę. Warszawianka i inne pieśni patriotyczne. Z dawna Polski Tyś Królową*, PWM <https://spiewajmypolske.pl/utwory/z-dawna-polski-ty-s-krolowa/> [dostęp 17.02.2024].

The unknown creator of a famous Polish song – the story of Antoni Wincenty Rutkowski

Katarzyna Makał-Żmuda

Prof. UMFC, PhD

The Chopin University of Music Branch
in Białystok

Department of Instrumental, Music
Education and Vocal Studies

ORCID: 0009-0008-8755-663X

The subject of this article shows the current state of the Author's research on the compositional legacy of Antoni Wincenty Rutkowski, an outstanding Polish composer, pianist and pedagogue, professor of the Warsaw Institute of Music, who lived in the second half of the 19th century. On their basis, the author proves the finding of a song published in Lviv, entitled "Prayer of the oppressed", composed by Rutkowski to words by Kornel Ujejski, as a work identical to the famous song, commonly known as "Z dawna Polski Tyś Królowa". This discovery refutes the existing contemporary view of the anonymous authorship of this song, considered one of the most important Polish Marian and patriotic songs. The primary purpose of this work is to document the above discovery, as well as to provide important knowledge, regarding the life and work, as well as the availability of the works of the composer, who, despite his uncommon talent, is one of the lesser-known Polish artists of the second half of the 19th century. The source of the surviving most valuable information about Rutkowski, which became the reason for the Author's interest in the present topic, is the message left by the outstanding Polish pianist and composer, as well as politician and statesman – Ignacy Jan Paderewski. His essay, dating from 1886 and titled "Posthumous Memoir", sheds clear light on Rutkowski's personality and creative profile, and provides a foundation for characterizing the works of which Paderewski was a repeated performer and listener. Unfortunately, as a result of Rutkowski's untimely death, as well as the difficult political situation of Poland at the time, being a country without sovereignty with all its consequences, the artist's creative output was gradually forgotten. Compositions that fortunately survived the subsequent turmoil of war remained in poor quality manuscripts or first, 19th century editions and were scattered, in the possession of Polish and foreign libraries. Due to difficult accessibility, they ceased to be made over time. As a result of the research work undertaken by the Author and her editorial cooperation with the Euphonium publishing house, three publications, being collections of Rutkowski's works, have now been published, while others are in preparation. A CD containing all of the composer's piano and chamber works, which is being prepared by Chopin University Press, will also be published soon. The author hopes that the results of the research presented in this article will become an impetus for the popularization and interest in the works of Antoni Wincenty Rutkowski – the heir of the most outstanding artists of Polish Romanticism.

Key words: Antoni Wincenty Rutkowski, composer, song, piano, chamber music, Ignacy Jan Paderewski, research work, composer's legacy, publishing.